

Günün sənət söhbəti

“Dostunu söylə, sənin kim olduğunu deyim”də olduğu kimi, “Ədəbiyyatını göstər, sənin kim olduğunu deyim”də də həqiqət payı umduğumuzdan daha çoxdur.

Xalqın yaşam boyu azadlıq mübarizəsi hardasa həyat müstəvisində vəznələr qovğa-sıyla paralel getmişdir. Ortaq ədəbiyyatlarımızın başlanğıc örnəklərini üstündə barındıran yeddinci yüz ilin bəngü daşlarındakı Göktürk ədəbi örnəklərinin heca vəznində yazıldığını bilməyən yoxdur. Belə baxıldığına dünyadakı çox şeylər kimi, ədəbi vəznələrin də öz tarixi yaşamı missiyasını başa çatdırma bilmək haqqı var. Heca vəznini hələ öz tarixi missiyasını başa çatdırma bilməmiş, başının üstünü əruz kəsdə və hardasa hecanın ifadə imkanları yarımçıq qaldı. Ərəb istilasını özünə bərabər əruz vəznini də gətirdi. Ərəzin ahangə və gücə dayanan əzici üstünlüyü ilə heca vəznini ikinci plana çəkilib, yalnız aşığıların və el şairlərinin çabaları ilə yaşamını sürdürməyə çalışdı (Bunu demək lazım gəlir ki, heca hər zaman milli oyanışın və dərin gərəkliliyi olduğu zamanlarda ədəbiyyat meydanında yerini alır).

On səkkizinci əsrdə, qumsalda batan su kimi, hecanın yenidən gün üzünə çıxışı, geri dönüşüylə ədəbiyyatımızda ərəzin təbəssübünə hegemonluğuna yavaş-yavaş son verilir. Bu ikili vəzn paraleli hardasa iyirminci əsrin əvvəllərinə qədər davam edir.

Sonra vəznələr hardasa yer dəyişir və birincilik hecaya keçir. Bu dönmə qədər bir çox klassiklərimizin əzmiylə əruz vəznini, demək olar ki, özünün bütün ifadə imkanlarını tükətməmiş durumda idi. Çünki bu vəzn, başqa dillərdə demirəm, türkcəmizdə Nəsiminin, Füzulinin, son yüzilliklərdə Şirvaninin, M.Sabirin, H.Cavidin, Şəhriyarın, qismən də olsa Vahidin şəxsində özünü hər yönüylə təsdiqləmiş və tükətməmişdi. Yaşı çox olsa da, eyni şeyi heca vəznini üçün söyləmək yanlış olardı. Çünki aradan keçən bunca zaman ərzində heca vəznini özünüifadə imkanlarını hələ tam anlamıyla açmamış, açma bilməmişdi. Bütün bu açılmamış imkanlar qala-qala bu dəfə də Rusiya və Türkiyə üzərindən keçib gələn Avropa ədəbi rüzgarlarının təsiri ilə Azərbaycan şeirinə yeni bir vəzn – sərbəst – calaqla edilməyə başladı. Buradaca F.Dostoyevskinin bir məlum fikrini xatırlatmaq yerinə düşərdi. Dostoyevski ədəbiyyatda, mədəniyyətdə, dövlətçilikdə hər yönü ilə Avropanı yamsılayıb onun arxasınca sürünən məmləkətinin halına acıyaraq belə yazırdı: “Mən bilmirəm, biz niyə Avropanın quyruğundan yapışıb Avropada sonuncu dövlət olmağa çalışırıq. Bu quyruğu buraxsaq, Asiyada birinci dövlət olarıq...”

Bu fikri yazmaq məqsədim özlüyündə aydındır: Qərbdən gələn nə varsa kor-koranə təqlid etmək haqından yenilik

yaratmaq olub? Tarixdə bu gedişatın əksini isbatlayacaq o qədər örnəklər var ki: Makedoniyalı İskəndər hərbi qənimət adına Hindistandan qızıl, gümüş yerinə filosofları Avropaya gətirməklə tarix səhifələrində yerini almışdır. Yunan və Alman fəlsəfəsinin təməlinə Şərq düşüncəsi, Hind təfəkkürünün bəhrələri dayandığını bilməyən varmı? Hələ mən Avropa renesansının başlanğıcı olan Əndəlüs İslam kultürünü demirəm. Ya da “Dünya ədəbiyyatı” qavramını dünya ədəbiyyatına qazandıran Hötenin sonralar ustası kimi qəbul etdiyi Hafizi ana dilində oxumaq üçün fars dilini öyrəndiyini xatırlatmaq yerinə düşərdi. Onun dünyaca ünlü “Şərq-Qərb” əsəri Avropada Şərq düşüncəsinin necə yansımalarına həsr olunub.

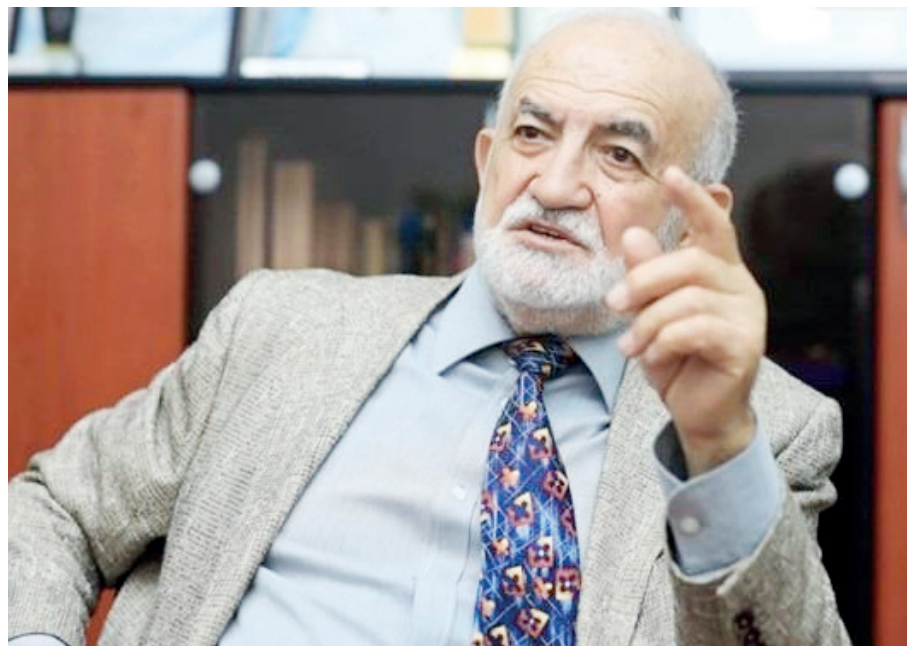
Adamlar kimi, beləcə bəzən mədəniyyətlərin, vəznələrin də bəxti gətirmir. Bunu bir baxımdan, ədəbi nəsilərə də aid etmək olar. Çox vaxt belə nəsilərin imzalarını tanımları və sevdirmələri tarixin “başını itirdiyi”, böhranlı dövrünə düşür. Halbuki ya on il əvvəl, ya da on il sonra doğulsaydılar, bəlkə ədəbi taleləri beləcə laqeydlilik burulğanına düşüb burulmazdı. Bunun günahını harada axtarsaq da, onların özlərində axtarmağa haqqımız yoxdur.

Dünya ədəbiyyatına, xüsusilə də Rus ədəbiyyatı tarixinə nəzər salsaq, hər əsrin başanlı “altmışıncılar” nəslinin olduğunu görürük. Bizim ədəbiyyatda da altmışıncı illər nəslinin yaratdığı ədəbi məhsullar hələ də ədəbi tənqidin araşdırma hədəfindədir. Bəlkə sonrakı ədəbi nəsilərin “altmışıncılara” qışqanclığı da bu maraqlı dairəsinə gərəkdir. Qışqanclıq sadəcə sonrakı nəsilərdə deyil, elə “altmışıncılar”ın öz içində də var. İş o yerə çatıb ki, bu nəsilədən olanların bəziləri “altmışıncılar” nəslinin siyahısını tutarkən kəndi simsarlarını, işlərinə yarayanları ön plana çəkməkdən belə, çəkinmirlər. Sanki “altmışıncılar” nəslinə mənsub olmaq ədəbiyyatda “putyovka” almaq kimi bir şeymiş. Belə siyahıyaalmaların ədəbi tarix qarşısında bir qara qəpiyə dəymədiyini, ən azından, yaxın tariximizə nəzər salaraq görmək olar. Bir zamanlar adı ədəbi siyahılara əsla salınmayan, süni yollarla unudulmağa çalışılan M.Müşfiqlər, Ə.Cavadlar, xüsusilə Abbas İldırım kimi sənətkarlarımız mənsub olduqları nəslin “döşü ordenli ədəbiyyatçıları”nın önünə keçib ilk sıralarda haqlı yerlərini aldılar. Həm də bunu insanlar yox, anası ölmüş tarixin özü yerbəyer elədi. Bu acı təcrübə, nə yazıq ki, tez unudulur.

Yuxarıda da dediyim kimi, ədəbiyyata altmışıncı illərdə gələnlər mənsub olduqları

MƏDƏNİYYƏT

Dəyişən fəsillər və ədəbi nəsilər

ədəbiyyatın “Altın çağ”ına şahidlik edirlər. Əsrin “yorulmuş” səksən-doxsanıncı illərində ədəbiyyata gələnlərin qismətinə ya ədəbiyyatın “gümüş çağ”ı, ya da unudulmuşluq düşür. Əsrin əvvəlində ədəbiyyata gələnlər isə bir öncəki nəsilərdən daha şanslıdılar, yeni doğulmuş uşaq dünya və həyat növbəsində necə ildırım sürətilə böyüyüb özlərini təsdiqə can atırsa, yenidən yaşamağa başlayan əsrin özü kimi bu çağın ədəbi nəsiləri də eyni missiyanı həyata keçirirlər. Bugündəki Azərbaycan ədəbi mənzərəsinə baxsaq, XXI əsrin əvvəlində ədəbiyyata gələnlərin nə qədər ədəbi tale baxımdan şanslı olduqlarını görürük. Halbuki “ara ədəbi nəsil” adlandırdığımız ədəbiyyat adamlarından onları, olsa-olsa, 15–20 il ayırır.

Çağımızda bir-birinin boynunun ardını isidə-isidə ədəbi üföqlərin zəbtinə doğru yol gedən nəsilərin hamısının bir ortaqlı düşməni var, o da şeirə, sənətə qarşı kütləvi laqeydlilik sindromudur! Amma belə baxanda bu belə ədəbiyyatın insanlığın həyatına daxil olduğu aşağı-yuxarı bütün zamanların bəlasıdır.

XIX yüz ilin qırxıncı illərində Belinski təəssüflə yazırdı ki, poeziya publikanın nəzərində bütün dəyərlərini itirib, jurnallar şeiri könülsüz çap edir, bəzən də heç çap et-

mir, çünki şeir kitablarına həvəs sıfıra enib.

Bütün bu gəzişmələri etməkdə məqsədim nədir? Şeirə, sənətə laqeydliyin bir səbəbi dünyanın paraya-pula, maddiyyata bağlı gedişatı, məqsədli şəkildə sənətin kütləviləşdirilməsinə canatımdırsa, o bir tərəfi isə birbaşa yazı-pozu əhlinin özü və sözü ilə bağlıdır.

İmkanım çatdığı qədər Türkiyə, Rusiya, Azərbaycan mətbuatını izlədiyimdən deyə bilərəm ki, Azərbaycandakı qədər, haqqı oldu-olmadı, vəzifəli, imkanlı, paralı-pullu “qələm sahiblərinə” “bəy tərifi”ni heç yerdə görmək mümkün deyil.

Son illərdə Azərbaycandan Türkiyəyə, heç Azərbaycanda düz-əməlli tanınmayan, “şair”, “jurnalist” qadınların axını başlayıb. Hansı televiziya kanalını açırsan, ekrandan oturana-durana aman verməyən süslü-püslü bir xanıməfəndi başını çıxarır, hansı şeir şöləsinə gedirsən, orada da eyni belə keçərlidir. Şüar söyləyib əl çaldırmaq yarışına girən bu xanımlar ölkəmizin imicinə vurduğu zərərin bəlkə də fərqi deyillər. Bu yaxınlarda Kayseri şəhərində keçirilən şeir şöləsinə dəvət almışdım, içimdə tək bir cə istəyim vardı, kaş orada yenə bizim “şair” xanıməfəndilərlə qarşılaşmayım. Amma qorxan gözü çöp düşdüyünü bilməliydim. Çoxdan tanıdığım və yaşının səksən iki-

sində belə, yazılarından yenilik ehtirası fışkıran Bahəddin Qaraçoq da şeir şöləsinə gəlmişdi. Kayseridəki radio verilişlərinə və jurnal redaksiyalarına birlikdə gedəcəkdik. Arada, Azərbaycandan gələn şairlərdən giley edəcəkdik: “Sizinkilərə söz verildimi, iki saat səhnədən düşmək bilməzlər, sizinkilərdə bu nə xəstəlikdi bilmirəm yahu!”

Bahəddin bəyə etiraz etmək istəsəm də, etmədim, qarşıda şeir gecəsi vardı və bu şeir gecəsində şair olmayan xanıməfəndimizə də söz veriləcəkdik və inanırdım ki, o da B.Qaraçoqun ümidin “doğrudacaqdı”. Düşündüyüm kimi də oldu. Gecənin aparıcısı şeir şöləsinin qatılanların sayının çox olduğunu nəzərə alıb vaxtı uzatmamağı, bir, ya da iki şəxsi oxumağımızı söyləmişdi. Amma kimə deyirsən, məclisin sındırğı yerində söz verilən bizim bir xanıməfəndi özü boyda bir çanta ilə tribunaya çıxıb səsinə ayrıca bir artist məlahəti qatarlaq, suvenirlər paylamağa, sonra da nitq irad etməyə başladı. Əlbəttə, bu rəzələtin davamını yazmayacağam. Sadəcə onu deyim ki, az qala, bir saata qədər uzanan, içində sənət adına heç nə olmayan bu “nitqin” məclisdəki şairlərə necə təsir etdiyini görməmək üçün başımı aşağı salmaqdan başqa bir əlacım qalmamışdı. Amma xeyri nəydi, başını kola soxan “qırqovul”un “quyruğu” tribunada meydana sulayırdı. Qanının qaraldığını görənlərin yanımdakı şairlərdən biri: – “Hocam, hiç canını sıkma, – dedi, – biz bu “xanıməfəndinin” bu tür nutuklarına alışmışıq. Hər yerdə eyni şeyləri söylər, eyni sloqanları atar”.

Bu yazımda uzun-uzun belə can sıxan hadisələrə yer ayırmağımın səbəbi nədir? İlk baxışda xırda şey kimi görünən belə hadisələr vurdumduymazdan gəldiyimizə görə ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə vurulan zərbələrdir. Bir dəfə demişdim, bir də təkrarlayım ki, millət fərdlərinin sayı ilə deyil, mərdlərinin sayı ilə millət olur. Azərbaycanı xaricdə təmsil məsələsində çox diqqətli davranılmalıdır, çünki bir adamın yanlışlığı bütün bir xalqın ünvanına yazılır, bir adam az deyil, milyon adam çox! Və bir də var olmaqla deyil ki, gərək varis də olsun!

(ardı var)

Məmməd İSMAYIL